

2. Євроінтеграційний поступ України // Інформаційний бюлетень з євроінтеграційних питань. Щомісячне електронне видання Координаційного бюро європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України. - № 2. - (березень) 2010 р. - 18 с.

3. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності Сумської області за 2009 рік // Управління інвестиційної та зовнішньоекономічної політики Сумської облдержадміністрації. - 2010 р. - 55 с.

4. www.ukrexport.gov.ua

УДК: 339.9

РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АПК СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Михайлов А.М., Костик О. В.

Стаття присвячена визначенню особливостей здійснення зовнішньоекономічної діяльності агропромисловими підприємствами Сумської області. Проаналізовано динаміку експортних та імпортних операцій регіону. Запропоновані пріоритетні напрями інвестування в аграрний сектор.

Актуальність теми дослідження. Вступивши в нове тисячоліття, агропромисловий комплекс постав одним з найбільш ефективних секторів економіки розвинутих країн світу. Більше ніж 100 років інтеграційні процеси в тих чи інших формах є визначальними чинниками динаміки розвитку окремих аграрних галузей та й сільськогосподарства в цілому.

Головним чинником стабільного розвитку виробництва та експорту продукції АПК України є випереджувальна реакція на процеси, що відбуваються на світовому ринку. Розвиток зовнішньої торгівлі, зокрема нарощування експорту країни на світовому ринку, збільшення або, принаймні, збереження його питомої ваги у світовій торгівлі є надзвичайно важливим чинником функціонування національної економіки будь-якої держави. Динамічний розвиток ринкових відносин, інтеграція України до Світової організації торгівлі та недоліки в регулюванні діяльності аграрних підприємств зумовлюють необхідність дослідження процесів формування конкурентного середовища в зовнішньоекономічній діяльності.

В свою чергу, акценти зовнішньоекономічної діяльності України все активніше зміщуються до регіонів, де накопичено значний виробничий та експортний потенціал. У зв'язку з цим, одним із стратегічних напрямків розвитку Сумської області є входження її економіки до системи міжнародних і світових господарських стосунків та нарощування експортного потенціалу конкурентоспроможних товарів.

Аналіз останніх досліджень щодо визначеної проблеми. Результати дослідження загальних питань розвитку АПК і його галузей, сфер висвітлені у працях провідних вітчизняних та зарубіжних учених: В.Г. Андрійчука, П.П. Борщевського, Б.З. Дворкіна, П.К. Канінського, М.Ю. Коденської, М.И. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, В.Д. Мінгалева, О.М. Онищенко, Б.И. Пасхавера, О.А. Родіонової, П.Т. Саблука, О.М. Сьоміна, В.К. Терещенка, М.А. Хвесика, В.М. Яценка та інших. Особливостям розвитку зовнішньої торгівлі агропромисловою продукцією присвячені дослідження таких вітчизняних вчених як В.І. Бойка, В.І. Губенка, С.М. Кваші, А.М. Кандиби, І.В. Кобути, О.Ф. Луки, А.А. Фесини. Цими вченими зроблений вагомий

внесок щодо удосконалення механізму формування конкурентного середовища в зовнішньоекономічній діяльності підприємств. Разом з цим, регіональні особливості функціонування агропромислових підприємств Сумської області при здійсненні ЗЕД потребують додаткового вивчення.

Метою статті є вивчення особливостей здійснення зовнішньоекономічної діяльності агропромисловими підприємствами Сумської області та визначення перспективних напрямків щодо підвищення рівня їх ефективності.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство є єдиною галуззю в Україні, яка демонструє зростання у період фінансово-економічної кризи, так у 2009 році порівняно з 2008 роком ріст валової продукції склав 0,1%. Всі інші галузі демонстрували показники спаду виробництва. Позитивні результати роботи сільського господарства стали можливими, у тому числі і завдяки успішній експортній діяльності.

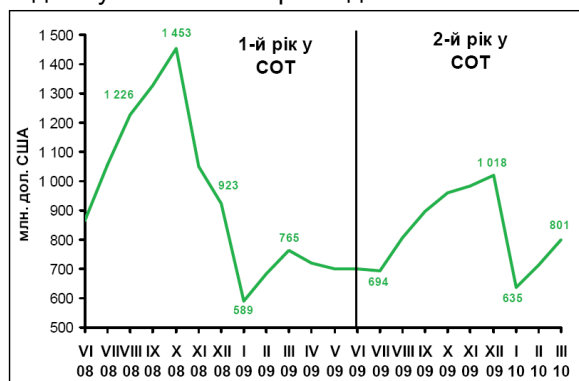

Рис. 1 Динаміка експорту сільськогосподарської продукції після приєднання України до СОТ

Джерело: Державний комітет статистики України

Порівняно з першим роком членства в СОТ обсяги експорту сільськогосподарської продукції у вартісному виразі зменшились на 17%, проте такий результат все одно можна вважати успішним: по-перше, протягом року спостерігався, в цілому, позитивний тренд обсягів експорту сільськогосподарської продукції (рис. 1), завдяки сприятливій ціновій кон'юнктурі на зерновій, олійній культурі та соняшникову олію; по-друге: значне збільшення експортних поставок, що спостеріга-

лось у перший рік членства у СОТ частково пов'язане з піковими цінами на продовольство у світі, через "світову продовольчу кризу" 2007 та 2008 років [4, с. 15-25].

У загальній структурі експорту частка сільськогосподарської продукції збільшилась з 20% у першу річницю приєднання до Організації, до 23% — у другу. Зауважимо, що до членства у СОТ дана частка була на рівні 12-13%.

Причини такого збільшення експортних поставок сільськогосподарської продукції можна пояснити наступними чинниками:

- високі врожаї зернових та олійних культур у 2008-2009 роках;
- сприятлива цінова кон'юнктура на світових ринках;
- девальвація гривні у 2008-09 роках також підвищила конкурентоспроможність української сільськогосподарської продукції;
- через фінансову кризу ставки фрахту стали суттєво нижчими, ніж до кризи;
- зняття старих та не запровадження українським Урядом нових кількісних обмежень експорту, які не відповідають вимогам СОТ, можна вважати одним з найбільш позитивних наслідків приєднання до Організації.

Усі трансформації у географічній структурі українського експорту у період другого року членства України у СОТ треба розглядати з урахуванням суттєвого зменшення його обсягів — на 28% порівняно з періодом першого року. У період другого року членства у СОТ, в цілому, географічна структура експорту не змінилась. Як і у попередні роки, головними споживачами українських товарів є країни СНД — 35% у структурі та ЄС-27 — 24%. Але відмітимо, що тенденція до скорочення їх питомої ваги продовжилась [4, с. 25-30]. Зменшення експортних поставок до країн СНД та ЄС-27 пов'язано з обмеженим попитом на продукцію сільського господарства, унаслідок негативних процесів у світовій економіці, спричинених економічною кризою. Натомість все більшу роль відіграють торговельні відносини з країнами Азії, так за другий рік членства частка даних країн у загальному експорті товарів збільшилась на 5%, порівняно з першим роком, з 23 до 28%. Таке збільшення стало можливим завдяки традиційно значним обсягам поставок в основному зернових, олійних культур та соняшникової олії — 27%.

Світова фінансова криза також вплинула і на географічну структуру імпорتنних поставок товарів в Україну. Тенденція попередніх років до скорочення частки країн СНД припинилась, крім того, у вартісному виразі обсяги імпорту в Україну з країн СНД скоротились найменше порівняно з іншими регіонами світу — на 26%, при цьому загальне скорочення імпорту становило 33%. Такі тенденції пов'язані з тим що, по-перше, падіння національних валют країн СНД відносно основних світових валют — долара США та євро, зро-

било товари з даних країн більш конкурентоспроможними, враховуючи девальвацію гривні; а по-друге, з країнами СНД та Україною продовжує діяти режим вільної торгівлі [5].

Агропромисловий комплекс відіграє особливу роль в економіці України та Сумської області. Протягом останніх років аграрна галузь області демонструє стабільний розвиток і не втратила свої позиції навіть в кризовий період.

Обсяги виробництва зерна за останні 5 років господарствами, які відносяться до Північного регіонального управління ЗАТ «Райз-Максимко» мають постійну тенденцію до збільшення. Якщо у 2005 році ними було вироблено 17,7 тис. тонн, у 2007 році — 41,6 тис. тонн, то у 2009 році обсяги виробництва зерна склали 304,5 тис. тонн. Відповідно в структурі виробництва зерна по області господарства Північного регіонального управління ЗАТ «Райз-Максимко» займали у 2005 році — 2%, у 2007 році — 4%, то у 2009 році — 16,3%.

Обсяг продукції сільського господарства за 2009р. в усіх категоріях господарств (у порівнянних цінах 2005р.) склав, за розрахунками, 3181,1 млн. грн. Виробництво валової продукції залишилося на рівні 2008р., у т.ч. у господарствах населення збільшилося на 8,7%, у сільськогосподарських підприємствах усіх форм власності зменшилося на 9,7%.

Безперечно, що процеси розвитку зовнішньоекономічної діяльності в агропромисловому комплексі Сумської області відбуваються згідно тих явищ, що відображають зовнішню торгівлю після вступу України до СОТ. Для детального аналізу стану зовнішньої торгівлі сільськогосподарської продукції Сумської області розглянемо таблицю 1.

Можемо констатувати, що результати аналізу розвитку зовнішньоекономічної діяльності в АПК відображають рівень зовнішньоторговельного обороту у 2009 році на рівні 90,6 млн. дол. США тобто на 40,47% більше в порівнянні з 2006 роком. Експорт сільськогосподарської продукції в 2009 році становить 25,5 млн. дол. США і складає 3,5% товарної структури експорту Сумської області за 2009 рік. (рис.2).

Але, в процесі дослідження встановлено, що збереглися тенденції погіршення стану сальдо зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією. Тобто обсяги імпортованої сільськогосподарської продукції переважають обсяги експорту Сумської області.

Що стосується експорту молока та молочних продуктів, у 2009 році знову різко знизилась постачання цієї товарної групи на зовнішні ринки (на 56,6%), на 30,1% упав експорт зернових.

Одночасно майже у 10 разів у порівнянні з 2008 роком зріс експорт м'яса та харчових субпродуктів. Найбільшим експорт продукції агропромислового комплексу був у 2008 р., незалежно від місяця в порівнянні з періодом від 2005

р. по 2009 р. Вступ до СОТ співпав з відміною квот на зернові культури та олію, що додатково стимулювало їх експорт. За підсумками 2008 р. обсяги експорту зернових культур зросли у 4,5

рази у порівнянні з аналогічним періодом 2007 р. Та вже у 2009 році помітно, обсяги експорту зернових зменшились на 30,1%.

Таблиця 1
Показники обсягів зовнішньої торгівлі продукцією АПК в Сумській області

Показники	РОКИ					2009 до 2005	
	Обсяг, млн. дол. США					млн. дол. США	%
	2005	2006	2007	2008	2009		
Експорт	41	15,4	27,1	38,8	25,5	-15,5	62,20
Імпорт	23,5	29,7	36,4	51,7	65,1	41,6	277,02
Зовнішньоторговельний оборот	64,5	45,1	63,5	90,5	90,6	26,1	140,47
Сальдо зовнішньої торгівлі	17,5	-14,3	-9,3	-12,9	-39,6	-57,1	-226,29
Коефіцієнт покриття експортом імпорту	1,74	0,52	0,74	0,75	0,39	-1,35	22,45

Найбільший експорт та імпорт здійснює м. Суми 284894,7 тис. дол. та 56902,0 тис. дол. відповідно. Якщо розглядати експорт, то найбільшими містами експортерами є м. Конотоп, м. Шостка та м. Ромни, які займають 2,5 %, 2,4 % та 1,9 % відповідно від загального обсягу експорту об-

ласті. Міста Лебедин та Охтирка мають незначний експорт в області, який складає 2509,9 тис. дол. та 1857,9 тис. дол. (0,7 % та 0,5 % від загального обсягу відповідно). Суми, Ромни та Шостка є основними містами експортерами та імпортерами Сумської області.

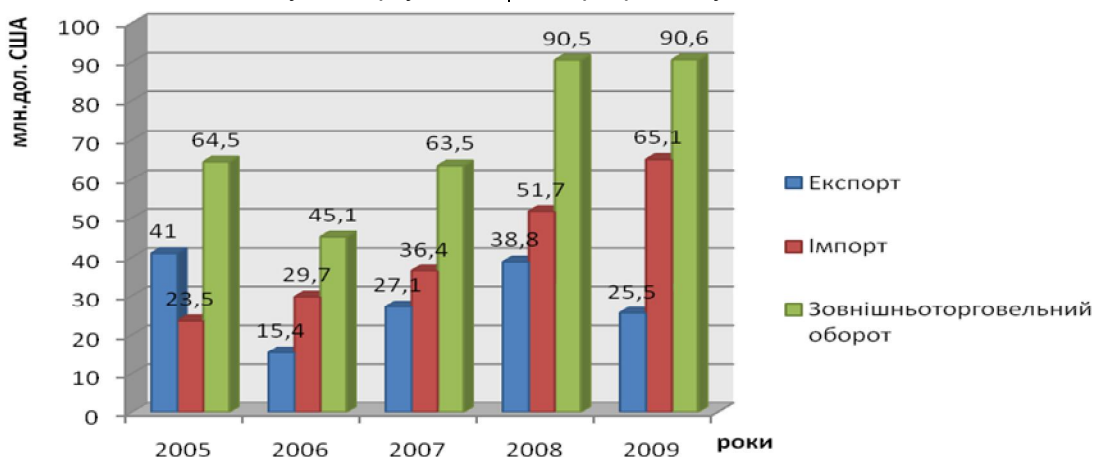

Рис.2. Показники обсягів зовнішньої торгівлі продукцією АПК в Сумській області 2005-2009 роки

В структурі імпортованої продукції переважають такі продукти як кава, чай, прянощі; м'ясо та харчові субпродукти. Вони становлять 33,33% і 27,43% відповідно. За обсягами імпорту перше місце після м. Суми посідає м. Ромни 3676,8 тис. дол., що складає 2,4 % від загального обсягу, потім м. Шостка 3558,3 тис. дол. та м. Конотоп 2941,6 тис. дол. (2,3 % та 1,9 % від загального обсягу відповідно). Найменше сальдо в м. Охтирка, що складає 1680,8 тис. дол. та м. Лебедин - 1704,7 тис. дол.

Російська Федерація залишається основним споживачем продукції області. Частка поставок до цієї країни поступово скорочувалась, що свідчить про пошуки альтернативних ринків збуту товарів сумських підприємств, але ситуація на зовнішніх ринках у 2009 році знову призвела до зростання питомої ваги Росії в експорті сумської продукції. Найбільші обсяги товарів ввозились

Російської Федерації – 14,3%, Нідерландів – 4,4%, Бразилія – 23,2%, Польщі – 13,1%.

Успішність функціонування регіону залежить від того, наскільки успішно враховані та реалізовані принципи його життєдіяльності. Тож, у Сумській області, як правило, стратегія входження іноземного інвестора на сільськогосподарський ринок регіону, базувалась на започаткуванні роботи в обласному центрі, де найбільш всього розвинена інфраструктура, кадровий потенціал та доволі високий рівень ділової активності.

Так розглядаючи галузеву структуру іноземних інвестицій в економіку області (рис.3) слід зазначити, що у 2009 році в сільське господарство Сумської області надійшло 17,9 млн. дол. США, тобто 7,9% від загального обсягу, та на 7,25% менше в порівнянні з 2008 роком (19,3 млн. дол. США, що становить 12,1 % від загального обсягу іноземних інвестицій).

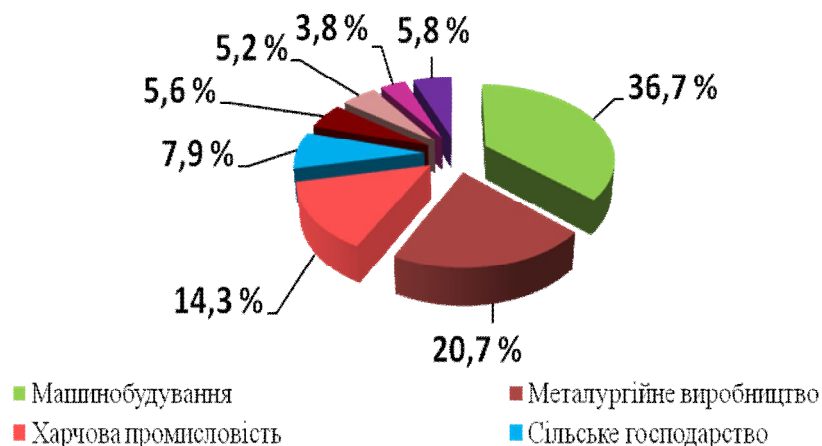

Рис. 3. Галузева структура іноземних інвестицій Сумської області за 2009р.

У регіональному розподілі іноземного капіталу зміни не відбувалися. На Сумщині провідні місця за обсягами прямих іноземних інвестицій продовжують займати міста Суми та Глухівський район. На сьогодні агропромисловий комплекс Сумської області є однією з найпривабливіших галузей для інвестування в регіоні. Підтвердженням цьому є успішна діяльність підприємств з іноземними інвестиціями в галузі сільського господарства. Серед переліку крупних інвестиційних проектів реалізованих в сільському господарстві Сумської області: [1].

- проект з виробництва сільськогосподарської продукції та будівництво елеватору (ТОВ "Голландська Аграрна компанія") – інвестовано 9,5 млн. дол. США

- проект з будівництва найбільшого в Україні елеватору потужністю 400 тис. тонн зерна ЗАТ "Компанія "Райз"

Розрахувавши вплив суми прямих іноземних інвестицій на об'єм експорту сільськогосподарської продукції в Сумській області отримали, що обсяг інвестицій лише на 1,58% визначає суму експорту підприємств Сумської області, а інші 98,42% (100-1,58) – вплив невизначених факторів. Провівши розрахунки отримали, що критерій надійності дорівнює 2,86. Дане значення свідчить про те, що зв'язок не надійний, так як даний показник менше 3.

Отже, кореляційний зв'язок між обсягом вкладених прямих іноземних інвестицій та обсягом експорту продукції агропромислового комплексу характеризується тим, що обсяг експорту за проведеними розрахунками збільшується на 0,156 млн. дол. США. при залученні іноземних інвестицій. Це свідчить про те, що на експорт впливають ряд інших чинників, таких як врегульована нормативно-правова база у відповідності до вимог СОТ, відповідна державна підтримка. Державна підтримка експорту за умов членства у СОТ має будуватися на скороченні цінової підтримки та прямого субсидіювання товаровиробників.

Тому необхідно забезпечити структурну перебудову національної економіки з метою підвищення її конкурентоспроможності; підтримку експортних виробництв і вдосконалення структури експорту шляхом збільшення частки продукції з високим вмістом доданої вартості. А водночас соціально-політична і макроекономічна стабільність, успішна діяльність підприємств в галузі сільського господарства дозволить залучити більші обсяги іноземних інвестицій в дану галузь економіки Сумської області та й країни в цілому.

Сьогодні лунають різні пропозиції вчених аграріїв про те, як протистояти катастрофічному виклику людству у ХХІ столітті. Багато з них згадують Україну як житницю Європи. І сьогодні, за оцінками іноземних фахівців, наша країна здатна втричі збільшити валове виробництво продовольства. Та в силу низки причин, поки що це зробити не вдається. Тож потрібно шукати шляхи реалізації нашого вражаючого потенціалу. Серед них впровадження сучасних технологій, збільшення інвестицій, перспективи розвитку сільських територій в Україні.

У сільській місцевості проживає більше третини населення України, доля якого, в переважній більшості, пов'язана саме з агропромисловим виробництвом. Від ситуації в агрокомплексі залежить продовольча безпека нашої держави, яка, у свою чергу, визначає стабільність громадського суспільства, а потужність цієї галузі є гарантом провідних позицій, які Україна вже кілька років поспіль займає на світових ринках продовольства.

Та з проведеного нами дослідження встановлено, що розвиток зовнішньої торгівлі продукцією агропромислового комплексу на Сумщині має негативну тенденцію і це спричинено наступними проблемами:

- слабка протекціоністська політика держави щодо захисту вітчизняного експортера призводить до втрати ринків вітчизняними товаровиробниками;

- повільні темпи втілення євроінтеграційних пріоритетів, слабо задіяні до цієї

роботи регіони;

➤ скорочення виробництва продукції сільськогосподарства, в першу чергу, через низький техніко-технологічний рівень сільськогосподарських підприємств;

➤ відсутність коштів для закупівлі добрив та інших засобів захисту тварин та рослин від хвороб та шкідників;

➤ відсутність досвідчених висококваліфікованих спеціалістів готових працювати в сільській місцевості;

➤ небажання ризикувати шляхом впровадження нових технологій виробництва;

➤ відсутність корпоративної культури в господарствах, направленої на розвиток і вдосконалення виробництва загальними зусиллями та ін. При цьому зменшується сировинна база для підприємств харчової промисловості, що призводить до скорочення виробництва, а в результаті і реалізації готових харчових продуктів; [1]

➤ політичний ризик, який є відображенням незавершеності земельної реформи, ручне регулювання цін;

➤ встановлення «нульової» рентабельності на виробництво «соціальних продуктів харчування»;

➤ недосконалість регуляторної політики в аграрному середовищі (третина нормативних актів порушує вимоги ринкового нагляду);

➤ неповернення ПДВ експортерам продовольства.

Висновки і пропозиції. Тому для вирішення даних проблем зусилля Сумського регіону і держави в цілому повинні концентруватись на сприянні розвитку і збільшенні обсягів продукції аграрного виробництва, перетворенні АПК у високоефективний, конкурентоспроможний сектор економіки. У цьому зв'язку необхідно прискорити проведення робіт по формуванню і гармонізації національної бази стандартів якості та безпеки продуктів харчування до вимог країн – членів ЄС. Тож потрібні докорінні зміни в аграрній політиці, а це – основа для більш оптимістичних варіантів розвитку агропромислового виробництва. Для завершення земельної реформи потрібно терміново встановити не заборону продажу землі, а довгостроковий (10-15) мораторій на зміну цільового використання сільгоспземель запасу та резерву, за винятком потреби будівництва на них сільськогосподарських об'єктів та інших споруд, що мають стратегічне значення (автомагістралі, мости, аеропорти, тощо). Так для підвищення конкурентоспроможності АПК необхідно вирішувати наступні завдання:

—забезпечення сільськогосподарських товаровиробників сучасною технікою;

—створення новітніх технологій вирощування та підвищення урожайності сільськогосподарських культур, забезпечення приросту поголів'я худоби;

—фінансування сільськогосподарського виробництва та забезпечення фінансової підтримки виробників насінневого матеріалу, науково-дослідних установ, сортовипробувальних станцій;

—підготовка висококваліфікованих кадрів для села;

—удосконалення цінової політики;

—урахування специфіки виробництва сільськогосподарської продукції у регіонах. [2, с. 213].

Наприклад, на нашу думку, перспективним є розвиток крупнотоварного виробництва у м'ясній та молочної галузях. Це дало б змогу виправити внутрішній дисбаланс між сільськогосподарським виробництвом і споживанням та розвинути перспективні експортні напрямки. Ця думка підтверджується і світовою тенденцією до зміни раціону харчування на користь більшого споживання тваринних білків.

Так, за даними Продовольчої та Сільськогосподарської Організації ООН (FAO), темпи споживання м'ясопродуктів у світі до 2015 року будуть рости на 1,9% щорічно, а у 2015-30 роках подібний ріст буде складати 1,5%. Для країн, що розвиваються, такі показники будуть ще більшими — 2,7% та 2,1%. Зазначимо, що у той же час темпи росту чисельності населення у світі прогноуються на рівні — 0,9% та 0,6%, а у країнах, що розвиваються, — 1,1% та 0,7%. Тобто темпи росту споживання м'ясної продукції значно випереджають темпи росту населення. Такі глобальні зміни в споживанні сільськогосподарської продукції, безумовно, будуть потребувати адекватної відповіді з боку виробництва. [3, с. 67-75].

Позитивним прикладом є досвід українських виробників м'яса птиці, які у сегменті свіжої або охолодженої птиці на внутрішньому ринку майже витіснили імпорту продукцію, а з 2007 року розпочали крупнотоварні експортні поставки, причому майже подвоюючи їх щорічно. Україна і Росія мають великий потенціал для співпраці в агропромисловій галузі. Визначилася позитивна тенденція до розширення контактів та є можливості щодо співпраці у м'ясній галузі. Спільні проекти з виробництва і переробки цукрових буряків, співпраця у сфері сільського господарського машинобудування, виробництва обладнання для харчової та переробної промисловості, спільних українсько-російських інвестиційних проектів у галузі м'ясного скотарства, птахівництва тощо [4, с. 8-11].

В Сумській області пріоритетні інвестиційні напрями в агропромисловому виробництві є:

• вирощування і поглиблена переробка льону і коноплі;

• вирощування і переробка рапсу олійного на біопаливо;

• створення різнопрофільних машинно-технологічних станцій для обслуговування сіль-

ськогосподарських підприємств в районах області;

- відновлення і розвиток тваринницької області: молочне скотарство, свинарство, птахівництво.

У подальшому, основним завданням українських експортерів буде збереження на світових

ринках частки української продукції сільського господарства, адже світовий ринок є дуже перспективним для нарощування обсягів експорту, але за умов наявності відповідних сертифікатів та відповідності досить високим стандартам світового внутрішнього ринку.

Література

1. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності Сумської області за 2009 рік. - Сумська обласна державна адміністрація.- Суми. – 2010. - 55с.
2. Губенко В.І. Продукція АПК на зовнішніх ринках: стан, проблеми, методика оцінки конкурентоспроможності підприємств АПК // Наук. збірн. Полтавської ДАА. – 2008. – С. 213-216
3. Кобута І., Жигadlo В., Лужанська Т. Другий рік України у СОТ: тенденції у зовнішній торгівлі товарами та аналіз виконання зобов'язань/ За ред.. Марчіна Свенціцькі. – К.:Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. – 80 с.
4. Нестерчук Ю.О. Структурні зрушення в економіці регіонів як база для розвитку інтеграційних процесів / Ю.О. Нестерчук // Вісник ХНАУ. – 2007. – № 2. – С. 178–181.
5. Последствия вступления Украины в ВТО для сельского хозяйства – мнения экспертов [Электронный ресурс] // ОПТАГРО новости аналитики. – Режим доступа: <http://optagro.ru/work/newsanalytics/5164>.